

17. Yaremchuk, V. D. (2012). *Ukrainian multi party system of Naddniprianska and Western Ukraine: comparative analysis (1899-1918)*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.).
18. Zaitseva, Z. I. (2006). *Ukrainian scientific movement: institutional aspects of development (late XIX – early XX century.)*. Monograph. Kyiv: Kyiv National Economic University (in Ukr.).
19. Levytskyi, K. (1926). *History of political thought of Galician Ukrainians. 1848-1914. Based on memories*. Lviv: Printing house OO. of Basilians in Zhovkva (in Ukr.).
20. Arkusha, O, & Mudryi, M. « *To state clearly for Poles and Europe «: Europe in representations of Galician Ukrainians of the XIX and early XX centuries*. Retrieved from http://www.nowaukraina.org/nu_12_2012/03_Arkusza_Mudryj.pdf (in Ukr.).
21. Mudryi, M. Europe according to Ukraine: from the world of ideas of Galician Rusyns of the XIX century. Retrieved from http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/12446-yevropa-po-ukrayynski-zi-svitu (in Ukr.).
22. Hrushevskiy, M. (2002). Galicia and Ukraine. In M. Hrushevskiy, *Works: in 50 vols.* (Vol 1: Series: Socio-political works of 1894-1907, pp. 376-382). Lviv: Svit (in Ukr.).
23. Valvyts, Georg von. (2015). *Mr. Smith and earthly paradise. Invention of welfare*. Moscow: Ad Marhynem Press (in Rus.).
24. Lysiak-Rudnitskyi I. (1957). On the genesis of halychanstva (Galicia inhabitants). (Fragments from letters) *Lysty do Pryiateliv (Letters to friends)*, 8(54), 16 (in Ukr.).

УДК [061.1ЄС:339.924(477)]:930

Калінічева Г.І.*

кандидат історичних наук, доцент,
Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая
Київ, Україна. kaligali@ukr.net

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Проведено історіографічний аналіз наукових досліджень з проблем європейської інтеграції України з виокремленням дослідницьких напрямів, за якими здійснювалися наукові розвідки. Увага зосереджена на наукових роботах, в яких були досліджені проблеми геополітичної парадигми та європейського цивілізаційного вибору сучасної України. Наголошується, що проблема європейської інтеграції України стала предметом наукових досліджень представників різних наукових галузей; сформувалося кілька (як державних, так і громадських) наукових центрів дослідження європейстики та наукових шкіл, очолюваних авторитетними ученими. Науковий інтерес українських дослідників зосереджувався, здебільшого, на питаннях обґрунтування місця України в колі європейських держав та історичної обумовленості європейської інтеграційної стратегії країни. Зазначається, що вітчизняні науковці вважають євроінтеграцію України процесом об'єктивним, проте суперечливим, що має як свої переваги, так і ризики. Широкий спектр комплексних досліджень українських науковців з різних аспектів проблеми європейської інтеграції України свідчить про соціальну затребуваність обґрунтування цивілізаційного вибору України, незважаючи на полярні зовнішньополітичні орієнтири можновладців.

Ключові слова: Україна, євроінтеграція, наукові дослідження, історіографія.

* Kalinicheva, H. I., Ph. D. in History, Associate professor, Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University. Kyiv, Ukraine. kaligali@ukr.net.

THE EUROPEAN INTEGRATION PROGRESS OF UKRAINE: THE HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

Аннотация. Проведено историографический анализ научных исследований проблем европейской интеграции Украины с выделением исследовательских направлений, в которых осуществлялись научные разведки. Внимание сосредоточено на научных работах, в которых были исследованы проблемы геополитической парадигмы и европейского цивилизационного выбора современной Украины. Отмечается, что проблема европейской интеграции Украины стала предметом научных исследований представителей разных научных отраслей; сформировалось несколько (как государственных, так и общественных) научных центров исследования европейистики и научных школ, возглавляемых авторитетными учеными. Научный интерес украинских исследователей сосредоточивался, по большей части, на вопросах обоснования места Украины среди европейских государств и исторической обусловленности европейской интеграционной стратегии страны. Отмечается, что отечественные ученые считают евроинтеграцию Украины процессом объективным, однако противоречивым, что имеет как свои преимущества, так и риски. Широкий спектр комплексных исследований украинских ученых по различным аспектам проблемы европейской интеграции Украины свидетельствует о социальной востребованности обоснования цивилизационного выбора Украины, невзирая на полярные внешнеполитические ориентиры власть придержащих.

Ключевые слова: Украина, евроинтеграция, научные исследования, историография.

Abstract. It is done historiographic analysis of the scientific researches of the problem of the European integration of Ukraine with identifying research trends used for the analytical procedure. Attention is paid to the research works, where the problems of geopolitical paradigm and the civilized European choice of contemporary Ukraine are studied. It is stated that the problem of the European integration of Ukraine became the subject of the scientific researches of the representatives of different scientific areas; a number of scientific centres of European studies (both private and state) as well as various scientific schools led by the reputable scientists were created. Scientific interest of Ukrainian researchers was in particular focused on the aspects regarding the place of Ukraine among the European states and the historical conditions of the European integrational strategy of the country. It is noted that the national scientists consider the Euro integration of Ukraine as an objective process, which has its positive aspects and risks. Wide area of complex researches made by Ukrainian scientists in different aspects related to the problem of European integration of Ukraine proves the fact that there is the social need for the rationalising of the civilized choice of Ukraine, notwithstanding the fact that there are the separating positions of the state's authorities in regards to the nation still going on.

Keywords: Ukraine, European integration, research, historiography.

Постановка проблеми. Сьогодні є очевидним, що поява незалежної України суттєво змінила геополітичну ситуацію в Європі та євразійському регіоні. Цивілізаційним вибором молодшої Української держави стала європейська інтеграція, яка має спиратися на здійснення глибоких системних перетворень у державі, утвердження в ній демократії та верховенства права, модернізацію політичної системи для захисту прав людини, формування цілісної демократичної ідентичності українського суспільства, поширення сучасних технологій політичного та економічного менеджменту, закріплення України як конкурентоспроможного та інвестиційного привабливого учасника глобальної економіки. У свою чергу, організованим простором об'єднаної Європи були визначені певні критерії оцінок соціально-економічного і політичного розвитку, у світлі яких утвердження України в Європі детермінувало необхідність розв'язання низки внутрішньополітичних проблем, формування стратегій інноваційного соціально-економічного поступу, вироблення оптимальних й ефективних підходів до формування зовнішньої політики, спрямованих на зміцнення позицій України в Європі й світі, модернізації освітньої і науково-технічної галузей, активізації людського капіталу тощо.

Складні процеси формування зовнішньополітичного курсу, пов'язані з внутрішньополітичним розвитком та впливом геополітичних акторів на євроінтег-

раційні устремління молодшої української держави, визначили підвищену увагу вітчизняних дослідників до проблем набуття Україною власної європейської ідентичності та її місця в колі європейських держав.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема європейської інтеграції України є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних істориків, політологів, економістів, соціологів, освітян, фахівців в галузі права та державного управління. Здебільшого, науковий інтерес представників соціогуманітарних наук зосереджувався на питаннях обґрунтування місця України в колі європейських держав та історичної обумовленості європейської інтеграційної стратегії. Серед вітчизняних учених, наукові розвідки яких присвячені різним аспектам європейської інтеграції України, варто виокремити науковий доробок таких дослідників як В. Андрущенко, С. Андрущенко (Гринько), Т. Андрущенко, І. Артёмов, Ф. Барановський, А. Бульвінський, В. Будкін, В. Бурдяк, С. Василенко, С. Віднянський, Ю. Волошин, А. Гальчинський, О. Горенко, В. Горбатенко, І. Грицяк, Н. Грущинська, І. Дудко, І. Журба, Є. Кіш, О. Ковальова, В. Копійка, М. Кордон, В. Кремень, А. Кудряченко, В. Литвин, Л. Луць, В. Манжола, А. Мартинов, М. Михальченко, С. Мітряєва, А. Моца, І. Пасько, І. Піляєв, Ф. Рудич, В. Сиденко, О. Снігир, О. Сушко, В. Ткаченко, С. Толстов, І. Тодоров, С. Федуняк, І. Храбан, В. Ціватий, Л. Чекаленко, В. Чужиков, О. Шморгун, Н. Яковенко та ін.

Мета статті обумовлена специфікою історіографічного дослідження і полягає у виокремленні напрямів наукових досліджень з євроінтеграційної проблематики та здійсненні аналізу наукових розвідок українських дослідників.

Основні результати дослідження. Розгорнутий історіографічний огляд проблеми «Україна — Європа» поданий нами у колективній монографії «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього» [1]. Керуючись системним підходом при розкритті зазначеної теми, вважаємо за можливе виокремити наступні напрями наукових досліджень вітчизняних учених з євроінтеграційної проблематики: 1) наукові розробки із проблем суспільної трансформації та модернізації політичної системи і громадянського суспільства України у контексті її європейського вибору; 2) студіювання проблематики, пов'язаної із визначенням місця України в геополітичному просторі; 3) дослідження зовнішньої політики, міжнародних відносин та двосторонніх зв'язків України з країнами Європи; 4) наукові праці зі спектру проблем євроатлантичних прагнень української держави; 5) аналіз політики євроінтеграції як складової національної безпеки України; 6) наукові дослідження, в яких розкривається комплекс взаємин України з Європейським Союзом, у т.ч. наукові студіювання проблеми асоціації «Україна — ЄС»; 7) дослідження процесу державного управління євроінтеграційними процесами та участі різних гілок центральної української влади у здійсненні політики європейської інтеграції; 8) наукові розвідки, в яких розкривається комплекс правових, соціально-економічних, науково-технологічних проблем реалізації Україною євроінтеграційної стратегії; 9) роботи вітчизняних соціологів, в яких проаналізовано результати соціологічних моніторингових євроінтеграційних та євроатлантичних устремлінь нашої держави; 10) наукові публікації, присвячені аналізу входження України до європейського освітньо-наукового простору.

Враховуючи доволі значний масив наукових публікацій із зазначеної теми (монографії, дисертаційні дослідження, наукові статті у тематичних збірниках, матеріалах наукових конференцій, фахових часописах, підручники та навчальні посібники для студентів університетів) та обмеженість обсягів наукової статті, виявляється можливим і доцільним зосередити увагу лише на монографічних дослідженнях. В ракурсі сформульованої мети авторська увага буде зосереджена на наукових роботах, в яких досліджуються проблеми геополітичної парадигми та європейського цивілізаційного вибору України.

Євроінтеграційні устремління нашої держави детермінували дослідження українськими науковцями проблематики геополітики та міжнародних відносин. Однією із перших наукових робіт, присвячених геополітичній стратегії молодого української держави, можна вважати монографію С. Д. Василенко «Геополітичні виміри України в загальноєвропейському процесі» (2000) [2]. На підставі залучення широкої теоретичної та емпіричної бази автором здійснено аналіз витоків та сучасних вимірів української геополітики в широкому загальноєвропейському контексті, обґрунтовано об'єктивну необхідність входження України у загальноєвропейський політичний процес. На думку С. Василенко, збереження незалежності України, консолідацію суспільства і розбудову правової цивілізованої держави може забезпечити лише проведення власного геополітичного курсу, що передбачає багатовекторність сучасної геостратегії та домінування її європейського вибору з пріоритетом загальнолюдських цінностей, ідеалів свободи та демократії.

Серед перших комплексних робіт з геополітики України варті уваги аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень [3], монографії В. Врублевського [4], Д. Базива [5], М. С. Дністрянського [6], А. С. Гальчинського [7], С. Лотоцького, С. Трохимчука [8], М. І. Михальченка [9, 10], С. В. Андрущенко (Гринько) [11], А.М. Зленка [12], колективні монографії за редакцією О. Г. Білоруса [13,14], Ф. М. Рудича [15].

Зокрема, в колективній монографії «Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти» за редакцією Ф. М. Рудича (2002) на основі широкого розмаїття геополітичних концепцій та визначальних наукових підходів світових шкіл геополітики здійснено аналіз актуальних проблем геополітичного виміру сучасної України, які висвітлюються у контексті відносин України з Російською Федерацією, європейськими і євроатлантичними структурами, державами Центральної і Східної Європи [15].

Монографічне дослідження А. С. Гальчинського «Україна — на перехресті геополітичних інтересів» (2002) присвячене аналізу складного комплексу геополітичних прагнень, що формуються у зв'язку з проголошенням та реалізацією євроінтеграційної стратегії України. Основну увагу вчений приділив трикутнику інтересів: країни ЄС — США — Росія та місцю в цьому трикутнику України [7].

У монографії М. І. Михальченка «Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи» (2004) аналізуються загальні проблеми пізнання сучасних суспільств у світлі системно-цивілізаційної методології. Україна розглядається як новий, потенційно потужний гравець в Європі, доля якого ще визначається об'єктивними і суб'єктивними факторами світового і внутрішнього розвитку [10].

Дослідження С. В. Андрущенко (Гринько) «Україна в сучасному геополітичному просторі» (2005) присвячене аналізу проблем геополітики як наукової концепції на сучасному етапі та комплексному розкриттю специфіки сучасного геополітичного середовища та його значення для України [11].

У книзі М. Д. Сироти «Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття» розглядається проблема необхідності усвідомлення і визначення ролі та місця України в сучасному світі, її міжнародних та внутрішніх пріоритетів. За баченням М. Сироти, українська держава впритул підійшла до того критичного стану, коли вона або зможе спрямувати розвиток цивілізації в принципово нове річище, або просто втратить своє майбутнє. Вирішення цього завдання, на думку автора, потребує формування нової національної еліти, яка зможе досягнути фундаментальні процеси розвитку сучасного світу та буде здатна поєднати їх із власним національним історичним надбанням [16].

Характерною особливістю наукових розвідок більшості вітчизняних учених із проблем реалізації європейського покликання України стало обґрунтування історичної визначеності та необхідності інтеграції нашої країни до європейської спільноти. Суттєвий внесок у дослідження названої проблеми зробили науковці Інституту історії НАН України, які підготували двотомну анотовану історичну хроніку «Україна і Європа (1990 –2000 рр.)». У першій частині, на підставі узагальнення даних офіційних дипломатичних документів, міждержавних договорів, положень угод між країнами на урядових, міжвідомчих рівнях, авторським колективом висвітлено сучасні тенденції міжнародних відносин у центральній та східноєвропейському регіоні, особливості розвитку дво- та багатостороннього співробітництва його держав, і, зокрема, України. Друга частина цього видання висвітлює історію розвитку процесів європейської інтеграції протягом останнього десятиріччя ХХ ст., що ознаменувалися радикальними змінами в системі міжнародних відносин, поглибленням об'єднавчих тенденцій в Європі та заходами щодо розширення Євросоюзу. У збірці охарактеризовано історію становлення зв'язків та розвитку двостороннього співробітництва України з країнами Європейського Союзу [17].

Серед ґрунтовних наукових досліджень з євроінтеграційної проблематики варто назвати науковий доробок О. О. Ковальнової. У монографії «Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України» (2003) на основі аналізу класичних теорій європейської інтеграції та новітніх політологічних концепцій розширення Євросоюзу на Схід було здійснено аналіз спільних стратегій ЄС та інтеграційних стратегій країн Центральної та Східної Європи. Дослідниця узагальнила досвід відносин України з ЄС та висвітлила політичні аспекти співробітництва країн європейської співдружності, а також питання поглиблення політичної взаємодії, входження до євроатлантичного простору безпеки, зменшення політичних ризиків, запобігання негативним наслідкам, що виникають під час розширення ЄС [18].

Дослідження авторського колективу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького «Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми» (2005) за редакцією В. П. Горбатенка було зосереджено на аналізі теоретико-методологічних проблем та особливостей практичної реалізації ідеї європейської інтеграції України. Науковцями було схарактеризовано провідні напрями розвитку держави в процесі забезпечення цього процесу та визначено сучасні

політологічні та правові підходи до проблеми модернізації українського суспільства, гармонізації законодавства України та ЄС, міжнародного досвіду забезпечення інтеграційної політики, правового регулювання важливих сегментів суспільного розвитку [19].

Аналіз історичного та геополітичного підґрунтя європейської й євроатлантичної інтеграції України, особливості її співробітництва з ЄС та НАТО в період 1991–2004 рр. репрезентовано І. Я. Тодоровим в його монографії «Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти» (2006). На підставі широкої теоретичної та емпіричної бази автором висвітлено роботу центральних органів законодавчої, виконавчої та судової влади України в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції, досліджено місце і роль українських регіонів, політичних партій, недержавних громадських організацій у реалізації європейського вибору держави [20].

Обґрунтуванню концепції існування взаємозв'язку та взаємозалежності європейської інтеграції та демократичного розвитку України присвячена наукова робота Ф. Барановського «Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу» (2007). Автор проаналізував проблеми становлення вітчизняної політичної системи й інститутів громадянського суспільства перед викликами євроінтеграційних процесів, дослідив чинники та мотиви вступу країни до ЄС, особливості формування її європейської ідентичності та висвітлив досвід розвитку європейських демократій в контексті європейських прагнень України [21].

У двотомній роботі В. Сиденка «Глобалізація — європейська інтеграція — економічний розвиток: українська модель» (2008) систематизовано методологічні підходи до вивчення процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України, з'ясовано її геополітичне й історичне підґрунтя. Ученим розкрито політичні та правові засади європейського та євроатлантичного вибору України, висвітлено природу проблем співробітництва України з Європейським Союзом, зокрема, характер процесу адаптації українського законодавства до права ЄС. Показовим є узагальнення досвіду української системи освіти як особливого провідника політики європейської інтеграції [22-23].

Значний внесок в історіографію проблеми внесли дослідження О. М. Горенка, репрезентовані у монографіях «Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна» (2002) [24], «Соціальні горизонти європейського єднання і Україна: концептуально-історичні підходи та політична практика» (2007) [25], «Прагматика європейського досвіду як методологічна проблема історіописання» (2011) [26].

Суттєво збагатили вітчизняну історичну науку науковці Інституту європейських досліджень НАН України, реорганізованого у 2011 році в Державну установу «Інститут всесвітньої історії НАН України». Упродовж 2009–2014 рр. авторським колективом цієї установи спільно з науковцями інших академічних інститутів та вищих навчальних закладів України було підготовлено чотири колективні монографії: «Україна в Європі; пошуки спільного майбутнього» (2009) [27], «Культурно-цивілізаційний простір Європи та Україна: особливості становлення і сучасні тенденції розвитку» (2010) [28], «Україна в Європі: контекст міжнародних відносин» (2011) [29], «Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації» (2014) [30]. У циклі логічно поєднаних

монографій висвітлено еволюцію європейської парадигми України та особливості її історичного поступу упродовж Х–XXI століть, проаналізовано напрями утвердження молодшої незалежної Української держави в колі європейських і світових країн та пошуки ними спільних засад цивілізаційного розвитку заради майбутнього континенту, здобутки та пошуки невикористаних резервів в сучасних євроінтеграційних процесах, а також складові європейської культурно-цивілізаційної визначеності України. Відійшовши від характерних для минулої історичної доби ідеологем, категоричності та безапеляційності, дослідники неухильно дотримувались принципів історизму, об'єктивності, виваженості, враховуючи всі складові державотворення у світлі євроінтеграційних устремлінь.

Окрему групу складають наукові дослідження, в яких розкривається комплекс відносин України з Європейським Союзом. Серед питань, що постали перед українськими дослідниками, — дослідження історії європейської цивілізації, історія та етапи становлення Євросоюзу, реалізація регіональної політики ЄС, розширення Європейського Союзу та вплив цього процесу на взаємовідносини європейських країн з Україною, правові та організаційно-економічні аспекти європейської інтеграції, аналіз наслідків вступу до організації держав ЦСЄ, інтенсифікація двосторонніх відносин України з ЄС у пріоритетних сферах загальноєвропейського простору, створення внутрішніх передумов вступу України до Євросоюзу тощо. Ці та інші проблеми знайшли своє висвітлення у монографіях О. І. Брусиловської, В. Бурдяк, Н. Ротар, С. Василенко, С. Віднянського, Ю. Волошина, Н. Грущинської, Є. Камінського, Є. Кіш, В. Копійки, Я. Костюченка, В. Литвина, Л. Луць, А. Мартинова; В. Мармазова, І. Піляєва, А. Портнова, С. Федуняка, А. Шендеровської, В. Шпака та інших дослідників.

Серед репрезентативного списку наукової літератури, присвяченої різним аспектам європейської інтеграції, вважаємо за доцільне звернути увагу на колективні монографії: «Україна на шляху до Європи»(2006) [31], «Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи» (2007) [32], «Україна на шляху до європейської інтеграції: економічна безпека, переваги вибору» (2008) [33], «Україна та європейська інтеграція: публічно-правові аспекти» (2010) [34], «Україна в європейському безпековому просторі» (2012) [35], «Європейський проект та Україна» (2012) [36], «Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами» (2013) [37], «Україна в умовах європейської інтеграції та глобалізації світу» (2013)[38], «Антропокультурні чинники європейського вибору України» (2014) [39], «Теоретико-правові засади європейської інтеграції України» (2015) [40]. У цих наукових виданнях порушено низку актуальних питань та досліджено широкий спектр проблем (політичних, правових, економічних, безпекових, соціокультурних), які потребують свого подальшого практичного розв'язання у процесі реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Доповнюють вітчизняну історіографію євроінтеграційної проблематики ґрунтовні підручники та навчальні посібники, які вийшли друком упродовж 2001–2015 рр. Підготовлені навчальні видання професорсько-викладацькими колективами провідних вітчизняних ВНЗ спільно з науковцями академічних установ на основі одноосібних або колективних досліджень. Серед вельми репрезентативного переліку підручників, навчальних посібників і хрестоматій (понад 100 найменувань) можна виокремити навчальні видання: 1) з геополітики і глобалі-

стики; 2) з проблем міжнародних відносин та зовнішньої політики; 3) з історії становлення Європейського Союзу, розвитку його правових та інституційних засад, регіональної політики; 4) з проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України; 5) з державного управління євроінтеграційними процесами у різних галузях суспільно-економічного життя.

Висновки. Численні євроінтеграційні дослідження у вітчизняній історіографії свідчать про те, що проблема цивілізаційного вибору України постійно була у центрі уваги вітчизняних учених, незважаючи на зовнішньополітичні орієнтири можновладців. За роки незалежності сформувалось кілька наукових центрів дослідження європеїстики (як державних, так і громадських) та наукових шкіл, очолюваних авторитетними ученими. Більшість вітчизняних дослідників солідарні у тому, що євроінтеграція України є процесом об'єктивним, проте суперечливим, що має як свої переваги, так і ризики. З огляду на це, подальшого ґрунтовного, комплексного, неупередженого аналізу потребують питання як внутрішніх, так і зовнішніх викликів і ризиків, що постають перед Україною у контексті реалізації нею євроінтеграційної стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калінічева Г.І. Україна — Європа: стан наукової розробки проблем взаємовідносин / Г.І.Калінічева // Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / За ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченка. — К.: Фенікс, 2009. — 544 с. — С. 23-81.
2. Василенко С.Д. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі / С. Д. Василенко — О.: ОДМА, 2000. — 206 с.
3. країна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку [Текст] = Ukraine 2000 and Beyond: Geopolitical Priorities and Scenarios of Development : монографія / Редкол. ... Кол. авт.: О.М. Гончаренко (кер.) та ін. — К. : НІСД, 1999.
4. Врублевський В. К. Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та її національні інтереси / В. К. Врублевський, В. І. Хорошковський. — К.: Демократична Україна, 1997. — 426 с.
5. Базив Д. Геополитическая стратегия Украины / Д. Базив.— К.: Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, 2000. — 192 с.
6. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі / М. С. Дністрянський / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — 310 с.
7. Гальчинський А. С. Україна— на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський— К. :ЗнанняУкраїни, 2002. —180 с.
8. Лотоцький С. Україна в світовому геополітичному просторі / С. Лотоцький, С. Трохимчук / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Факультет міжнародних відносин / Марк'ян Мальський (наук. ред.). — Л., 2002. — 129 с.
9. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н. И. Михальченко / НАН Украины; Институт социологии; АПН Украины; Институт высшей школы. — К., 2001. — 440 с.
10. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. — Дрогобич: Відродження, 2004. — 488 с.
11. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі / С. В. Андрущенко (Гринько). — К. : Логос, 2005. — 288 с.
12. Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / А. М. Зленко. — Х.: Фоліо, 2003. — 558 с.

13. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус [та ін.] ; наук. ред. О. Г. Білорус ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин, Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2001. — 734 с.
14. Глобальні трансформації і стратегії розвитку / О. Г. Білорус [та ін.] ; ред. О. Г. Білорус ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 1998. — 416 с.
15. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: (Кол. моногр.) / За ред. Ф. М. Рудича. — К.: МАУП, 2002. — 488 с.
16. Сирота М. Д. Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття / М. Д. Сирота. — Вид. 2-ге — К.: Університетське вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. — 216 с.
17. Україна і Європа (1990 — 2000 рр.): Анотована історична хроніка. Ч. 1. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-східної Європи / І. М. Мельникова, І. В. Євсєєнко, М. В. Знаменська; Ред.кол. С.В. Віднянський (відп. ред.) ; НАН України. Ін-т історії України. — К., 2001. — 308 с.; Ч. 2. Україна в міжнародних відносинах з країнами-членами Європейського Союзу / І.М. Мельникова, О.М. Горенко, А.Ю. Мартинов Ред.кол. С.В. Віднянський (відп. ред.) ; НАН України. Ін-т історії України. — К., 2001. — 124 с.
18. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / О. О. Ковальова / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. — К., 2003. — 340 с.
19. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України / В. П. Горбатенко (ред.). — К. : Юридична думка, 2005. — 329 с.
20. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти. Монографія / І. Я. Тодоров. — Донецьк: ДонНУ, 2006. — 268 с.
21. Барановський Ф. В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу: монографія / Ф.В. Барановський / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса. — Луганськ : Елтон-2, 2007. — 407 с.
22. Сиденко В. Р. Глобализация — европейская интеграция — экономическое развитие: украинская модель: в 2 т. / Институт экономики и прогнозирования НАН Украины. Т. 1: Глобализация и экономическое развитие.— К.: Феникс, 2008 — 376 с.
23. Сиденко В. Р. Глобализация — европейская интеграция — экономическое развитие: украинская модель: в 2 т. / Институт экономики и прогнозирования НАН Украины. Т. 2: Европейская интеграция и экономическое развитие. — К., 2011. — 448 с.
24. Горенко О. М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна / О. М. Горенко ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. — К., 2002.— 170 с.
25. Горенко О. М. Соціальні горизонти європейського єднання і Україна: концептуально-історичні підходи та політична практика / О. М. Горенко; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. — К., 2007. — 376 с.
26. Горенко О. М. Прагматика європейського досвіду як методологічна проблема історіописання / О. М. Горенко; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. — 263 с.
27. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / За редакцією д.і.н., професора А.І. Кудряченка. — К.: Фенікс, 2009 — 544 с.
28. Культурно-цивілізаційний простір Європи та Україна: особливості становлення і сучасні тенденції розвитку: колективна монографія / кер. авт. кол. і науковий редактор д.і.н., професор А. І. Кудряченко // Інститут європейських досліджень НАН України — К.: Університет «Україна», 2010 — 405 с.
29. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / За редакцією д.і.н., професора А. І. Кудряченка. — К.: Фенікс, 2011. — 632 с.
30. Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: монографія / кер. авт. кол. і науковий редактор д. і. н., проф. А. І. Кудряченко. — К.: Фенікс, 2014. — 444 с.

31. Україна на шляху до Європи / А. В. Юричко (голов. ред. кол.), В. І. Шкляр (упоряд.), А. В. Юричко (упоряд.). — К. : Етнос, 2006. — 496 с.
32. Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи: монографія / В. А. Манжолла [та ін.]; ред. Л. В. Губерський; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. — 320 с.
33. Україна на шляху до європейської інтеграції: економічна безпека, переваги вибору: монографія / В. М. Нижник [та ін.]; заг. ред. В. М. Нижник. — Хмельницький: ХНУ, 2008. — 307 с.
34. Україна та європейська інтеграція: публічно-правові аспекти: монографія / [Авер'янов В. Б. та ін.]; за заг. ред. В. Б. Авер'янова, С. Ф. Демченка; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Преса України, 2010. — 631 с.
35. Україна в європейському безпековому просторі: монографія / [В. А. Манжолла та ін.]; за заг. ред. В. В. Копійки; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: Київський університет, 2012. — 319 с.
36. Європейський проект та Україна : монографія / [Єрмолаєв А. В. та ін.]; Нац. ін-т стратег. дослідж. — К. : НІСД, 2012. — 186 с.
37. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія / М. О. Баймуратов, Ю. С. Хоббі; за ред. д-ра юрид. наук, проф., Засл. діяча науки і техніки України М. О. Баймуратова; Маріуп. держ. ун-т, Представництво Європ. орг. публіч. права в Україні. — Суми: Університетська книга, 2013. — 298 с.
38. Україна в умовах європейської інтеграції та глобалізації світу : монографія / [Зажигаєв Б. В. та ін.]; за ред. О. А. Чумаченко; Київ. міжнар. ун-т, НДІ глобалізації та європ. інтеграції. — К. : КиМУ, 2013. — 432 с.
39. Антропологічні чинники європейського вибору України: [монографія] / [Є. І. Андрос та ін.]; відп. ред. Є. І. Андрос; Нац. акад. наук України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. — Київ : Наукова думка, 2014. — 300 с.
40. Теоретико-правові засади європейської інтеграції України: монографія / А. А. Моца, Д. М. Белов, Ю. М. Бисага; Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т», Ін-т держави і права країн Європи. — Ужгород: Ліра, 2015. — 278 с.

REFERENCES

1. Kalinicheva, G. I. (2009). Ukraine – Europe: state of scientific research of the problems of interrelations. In A. I. Kudryachenko (Ed.), *Ukraine in Europe: search of a common future* (pp. 23-81). Kyiv: Phoenix (in Ukr.).
2. Vasylenko, S. D. (2000). *Ukraine: Geopolitical dimensions in the all-European process*. Odessa: ODMA (in Ukr.).
3. Honcharenko, O.M, (Ed.). (1999). *Ukraine 2000 and Beyond: Geopolitical Priorities and development scenarios*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, National Institute for Strategic Studies, 1999(in Ukr.).
4. Vrublevskiy, V. K., & Khoroshkovkyi (1997). *Ukrainian way. Essays: geopolitical situation of Ukraine and its national interests*. Kyiv: Demokratychna Ukraina (in Ukr.).
5. Baziv, D. (2000). *Geopolitical strategy of Ukraine*. Kviv: National Academy of Sciences of Ukraine, Volodymyr Koretskyi Institute of State and Law (in Rus.).
6. Dnistrianskyi, M. S. (2000). *Ukraine in political and geographical dimension*. Lviv: Publishing center of Ivan Franko National University of Lviv. (in Ukr.).
7. Galchynskiy, A. S. (2002). *Ukraine – at the intersection of geopolitical interests*. Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukr.).
8. Lototskyi, S., & Trokhymchuk, S. (2002). *Ukraine in the global geopolitical space*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv (in Ukr.)

9. Mihalchenko, N. I. (2001). *Ukrainian Society: Transformation, modernization or limitrophe state of Europe?* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Sociology (in Rus.).
10. Mihalchenko, M. I. (2004). *Ukraine as a new historical reality, substitute actor of Europe.* Drohobych: Vidrozhennia (in Ukr.).
11. Andrushchenko (Grinko), S. V. (2005). *Ukraine in contemporary geopolitical environment.* Kyiv: Logos (in Ukr.).
12. Zlenko, A. M. *Diplomacy and politics. Ukraine in the process of dynamic geopolitical changes.* Kharkiv: Folio (in Ukr.).
13. Bilorus, O. G. (Ed.). (2001). *Globalization and security of development.* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of World Economy and International Relations, Kyiv. National Economic University (in Ukr.).
14. Bilorus, O. G. (Ed.). (1998). *The global transformation and the strategies of development.* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of World. Economy and International Relations (in Ukr.).
15. Rudych, F. M. (Ed.). (2002). *Ukraine in contemporary geopolitical area: theoretical and applied aspects.* Kyiv.: Interregional Academy of Personnel Management (in Ukr.).
16. Syrota, M. D. (2007). *Ukraine in the geopolitical space of the third millennium.* Kyiv: Universytetske vydavnytstvo Pulsary (in Ukr.).
17. Vidnianskyi, S.V. (Ed.). (2001). *Ukraine and Europe (1990 — 2000): annotated historical chronicle.* Part 1. *Ukraine in international relations with the countries of Central and Southeast Europe;* Part 2. *Ukraine in international relations with the states-members of European Union.* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine (in Ukr.).
18. Kovaliova, O.O. (2003). *The Strategies of European integration: how to implement European choice of Ukraine.* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, National Institute for Strategic Studies (in Ukr.).
19. Horbatenko, V. P. (Ed.). (2005). *European integration of Ukraine: Political and legal issues.* Kyiv: Yuryduchna dumka (in Ukr.).
20. Todorov, I. Ya. (2006). *Ukraine on the way of European and Euro-Atlantic community.* Donetsk: Donetsk National University (in Ukr.).
21. Baranovskyi, F. V. (2007). *European integration and democratic development of Ukraine: conceptual analysis of mutual influence.* Lugansk: Elton-2 (in Ukr.).
22. Sydenko, V. R. (2008). *Globalization – European integration – economic development: Ukrainian model:* in 2 vol. Vol. 1: *Globalization and economical development.* Kyiv: Phoenix (in Rus.).
23. Sydenko, V. R. (2011). *Globalization – European integration – economic development: Ukrainian model:* in 2 vol. Vol. 2: *Integration and European economical development.* Kyiv: Phoenix (in Rus.).
24. Horenko, O. M. (2002). *Socio-political dimension of European integration and Ukraine.* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine (in Ukr.).
25. Horenko, O. M. (2007). *Social horizons of European unity and Ukraine: conceptual and historical approaches and political practice.* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine (in Ukr.).
26. Horenko, O. M. (2011). *Pragmatism of European experience as a methodological problem of historiography.* Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine (in Ukr.).
27. Kudriachenko, A. I. (Ed.). (2009). *Ukraine in Europe: search for a common future.* Kyiv: Phoenix (in Ukr.).
28. Kudriachenko, A. I. (Ed.). (2010). *Cultural and civilizational space of Europe and Ukraine: peculiarities of formation and contemporary tendencies of development.* Kyiv: University «Ukraine» (in Ukr.).

29. Kudriachenko, A. I. (Ed.). (2011). *Ukraine in Europe: the context of international relations*. Kyiv: Phoenix (in Ukr.).
30. Kudriachenko, A. I. (Ed.). (2014). *Contemporary European cultural and historical values in the context of the challenges of globalization*. Kyiv: Phoenix (in Ukr.).
31. Yurychko, A. V. (Ed.). (2006). *Ukraine on the way to Europe*. Kyiv: Etnos (in Ukr.).
32. Huberskyi, L. V. (Ed.). (2007). *Integration of Ukraine into the European legal, political and economic systems*. Kyiv: Publishing centre «Kyiv University» (in Ukr.).
33. Nyzhnyk, V. N. (Ed.). (2008). *Ukraine on the way to European integration: economic security, the benefits of choice*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi National University (in Ukr.).
34. Averianov, V. B. & Demchenko, S. F. (Eds.). (2010). *Ukraine and European integration, public-legal aspects*. Kyiv: Presa Ukrainy (in Ukr.).
35. Kopiika, V. V. (Ed.). (2012). *Ukraine in the European security space*. Kyiv: Kyiv University (in Ukr.).
36. Yermolaev, A. V. (Ed.). (2012). *European project and Ukraine*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, National Institute for Strategic Studies (in Ukr.).
37. Baimuratov, M. O. (Ed.). (2013). *Modifications of state sovereignty under European integration in the context of interrelations of the EU with states-members*. Sumy: Universytetska knyha (in Ukr.).
38. Chumachenko, O. A. (Ed.). (2013). *Ukraine in the terms of European integration and globalization of the world*. Kyiv: Kyiv International University (in Ukr.).
39. Andros, E. I. (Ed.). (2014). *Anthropological and cultural factors of the European choice of Ukraine*. Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.).
40. Motsa, A. A., Belov, D. M., & Bysaha, Y.M. (2015). *Theoretical and legal foundations of European integration of Ukraine*. Uzhgorod: Lira (in Ukr.).

УДК: 94(477) «19/20»

Ніколаєва Т.М.*

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна, n_t_m@ukr.net

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА МЕЦЕНАТІВ КИЄВА: ІСТОРІЯ ТА ДОЛЯ

Анотація. Розглянуто рівень, масштаби, напрямки та особливості меценатської діяльності в колекціонуванні творів мистецтва, значний вклад в підтримку культурної і духовної спадщини міста Києва представниками родин Терещенків та Ханенків в останній третині XIX — початку XX ст. Доведено, що майже вся родина слугували благородним справам: збереженню для наступних поколінь надбань зарубіжної, російської, та української культур, проведенню культурно-мистецьких заходів, підтримку творчої молоді, створенню загальнодоступних музеїв. В колі дослідження — створення та наповнення меценатами експозиціями декількох музеїв Києва: Національний музей Т.Г. Шевченка, Національний музей «Київська картинна галерея» (раніше Київський національний музей російського мистецтва), музей Михайла та Варвари Ханенків, Національний художній музей України (раніше Київський художньо-промисловий музей). Проаналізовано долю художніх колекцій, що зазнали багатьох історичних потрясінь. Показано, що саме музеї зуміли частково

*Nikolaeva T.M., Ph.D. in History, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyi Ukraine. n_t_m@ukr.net